

Fikirleri ve Mücadelesiyle Mehmet Akif Ersoy

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım
Arş. Gör. Betül Karaçöl

Yazarlar

Prof. Dr. Burhan Baltacı - Prof. Dr. Cem Tuna
Prof. Dr. Nurullah Çetin - Doç. Dr. Arslan Karaoğlan
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım - Dr. Öğr. Gör Ebubekir Eraslan
Dr. Öğr. Üyesi Emel Nalçacıgil Çopur - Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sağlam
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Cevher - Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necip Yılmaz
Dr. Öğr. Üyesi Nuriye Değirmen - Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şahan
Dr. Öğr. Üyesi Resul Özavşar - Dr. Öğr. Üyesi Sadiye Kayaarslan
Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş - Arş. Gör. Dr. Rabia Yıldırım

Ankara 2022

Fikirleri ve Mücadelesiyle Mehmet Akif Ersoy

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım
Arş. Gör. Betül Karaçöl

Yazarlar

Prof. Dr. Burhan Baltacı
Prof. Dr. Cem Tuna
Prof. Dr. Nurullah Çetin
Doç. Dr. Arslan Karaoğlan
Dr. Öğr. Üyesi Adem Yıldırım
Dr. Öğr. Gör Ebubekir Eraslan
Dr. Öğr. Üyesi Emel Nalçacıgil Çopur
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sağlam
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Cevher
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necip Yılmaz
Dr. Öğr. Üyesi Nuriye Değirmen
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şahan
Dr. Öğr. Üyesi Resul Özavşar
Dr. Öğr. Üyesi Sadiye Kayaarslan
Dr. Öğr. Üyesi Şuayip Karataş
Arş. Gör. Dr. Rabia Yıldırım

ISBN: 978-625-7305-67-9

1. Baskı
Mart, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No: 46683

Matbaa Sertifika No: 46682

Grafiker Yayınları
Yayın No: 432
Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı, Baskı ve Cilt

Grafiker
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Oğuzlar Mahallesi
1396. Cadde No: 6/A
06520 Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Kitap bölümlerinde yer alan yazıların hakları saklı olup, yazıların tamamı ve bir kısmı kaynak gösterilmeden iktibas edilemez. Kitap bölümlerinde yer alan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE KUR'AN KISSALARI TEDÂÎLERİ

Emel Nalçacıgil Çopur*

Özet

Klasik Türk edebiyatında Kur'an kıssaları çok büyük öneme haizdir. Öncelikle beslenilen ana kaynak olan Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadisleri şüphesiz doğru bilgi vermesinin yanında Kur'an kıssalarının edebî üslubu pek çok şaire ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla şiir dilinde; teşbih, teşbih sanatının alt tipi kabul edilen istiâre, telmih, iktibas gibi edebî sanatların kullanımı okuyucuda coşkuya sebep olurken verilmek istenen mesajlar Kur'an ayetlerinden alıntılandığı, onları çağrışım yaptığı için daha etkili şekilde verilmiştir. Aynı zamanda Kur'an beyanları bu edebiyatta manzum hikâyeleri anlatmada mesnevi adıyla farklı bir nazım şeklinin doğmasını da sağlamıştır.

Türk edebiyatı tarihinde Tanzimat'ın ilanından sonra klasik edebiyat devri tamamlanmış olmasına rağmen yine bu alana özgü manzumeler kaleme alınmıştır. İslâmî akımın en önde gelen temsilcisi Mehmet Âkif klasik Türk edebiyatının beslendiği temel kaynaklar olan Kur'an ve hadislerden ilhamını alarak, asrın anlayacağı şekilde dini açıklayıcı manzumeler yazan, milletinin kalbinde ölmez yer edinen mümtaz bir kişiliktir. Hatta Mehmet Âkif şiirlerinde Kur'an kıssalarını başarıyla tedâî eden tek isimdir diyebiliriz. Nitekim Türk

* Dr. Öğr. Üyesi Emel NALÇACIGİL ÇOPUR, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü KONYAALTI/ANTALYA, emelcopur@akdeniz.edu.tr.

edebiyatında İstiklâl Marşı şairi aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı'nın manevî lideri Mehmet Âkif kadar İslâmî doğrultuda etkileyici, mesnevi nazım şekline benzer uzun ve dönemin tüm sosyal yapısını ifade eden manzumeler yazan başka bir şair yoktur. Bu sebeple çalışmada Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'an kıssalarını tedâî eden unsurlar incelenmiştir. Çalışmada Safahât titizlikle tedkîk edilerek Kur'an kıssalarına tedâîde bulunan tüm mısralar/bölümler belirlenmiştir. İnceleme neticesinde Safahât'ta Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda Yüce Allah'ı görme isteği, Firavun'un Kızıldeniz'de boğulması, Hz. Yusûf'un Mısır'da baş gösteren kuraklığa çözüm önerisi, Hz. İsa'nın çölde havarilerine Cenab-ı Hak'tan yemek gönderme talebi, benzeri görülmemiş şehir İrem gibi pek çok Kur'an kıssalarını anımsatan mısraların geçtiği tespit edilmiştir. İncelemeye alınan Kur'an kıssalarının geçtiği şiirler Kur'an surelerinin sırası izlenerek daha önce yapılan çalışmalar ışığında yorumlanmıştır. Yazının sonunda *Safahât*'ta yer alan Kur'an kıssalarının kullanımın sıklığı tablo halinde verilmiştir. Çalışma ile Mehmet Âkif'in şiirlerine daha derinden nüfus edilmesi, dönemsel özelliklere vakıf olunması, Türk Kurtuluş Savaşı mücadelesi ve klasik Türk edebiyatı çalışmalarına farklı bir bakış getirilmesi ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Mehmet Âkif, Safahât, Kur'an kıssaları.

The Qur'anıc Stories and Reminiscences in Mehmet Âkif's Poems

Abstract

The Qur'anic stories are of great importance in classical Turkish literature. The Qur'an and the hadiths of the Prophet Mohammad undoubtedly provide accurate information, and the literary style of the Qur'anic stories has inspired many poets. Therefore, the use of literary arts, such as simile, metaphors, reference, and quotation, causes enthusiasm in readers, while the intended messages are presented more effectively since being quoted from and reminiscing the verses of the Qur'an. At the same time, the verses of the Qur'an have led to the emergence of a different form of poetry, called Masnavi, in telling stories.

Although classical literature ended following the Imperial Edict of Gulhane, poems specific to this period were rewrit-

ten. Mehmet Âkif, the foremost representative of the Islamic movement, is a distinguished poet who was inspired by the Qur'an and hadiths, wrote religious, explanatory, and simplified poems, and took an eternal place within his nation. In fact, we can assert that Mehmet Âkif is the only one who successfully reminisces the Qur'anic stories in his poems. There is no other poet in Turkish literature that wrote poems as impressive religiously, styled in Masnavi, and expressing the entire social structure of the period as Âkif, the spiritual leader of the Turkish War of Independence. Hence, we investigated the elements reminiscing the Qur'anic stories in Âkif's poems. In the study, we meticulously reviewed the Safahat and identified all the verses/chapters reminiscing the Qur'anic anecdotes. Overall, we determined many verses reminiscent of many Qur'anic stories like Moses' desire to see Almighty God on Mount Tur, Pharaoh's drowning in the Red Sea, Joseph's proposal for a solution to the drought in Egypt, the request of Jesus from God to send food to his followers in the desert, and the unprecedented city of İrem. We interpreted the poems reminiscing the Qur'anic stories in the light of previous studies by following the order of the Surahs. At the end of the study, we presented the frequency of the Qur'anic stories in Safahât in a table. To sum, we hope that the study may become a guide in Âkif's poems, reveal the conditions of the period, and present a different perspective to the Turkish War of Independence the studies of classical Turkish literature.

Keywords: Classical Turkish literature, Mehmet Âkif, Safahât, Qur'anic stories.

Giriş

Klasik Türk edebiyatında daha genel manada edebiyatın oluşumunda İlâhi kitaplar, ekmel dinin kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadisleri çok büyük bir öneme sahiptir. Nitekim yeryüzünde insanlık tarihinin başlangıcına kadar inildiğinde kitap verilen tüm semavi dinler, özlerini aynı İlâhî kaynaktan almışlardır (Bakara, 2/213). Bu gerçek ile bakıldığında araştırmalar, Kur'ân-ı Kerîm'de de beyan edildiği üzere (Bakara, 2/282) yazma sistemlerinin ilk olarak idarî ve ticarî tutanakları tutmak amacıyla başladığını göstermektedir. Ayrıca erken dönem yazılı metinlerin hemen hemen hepsinin dinsel içerikli olması özellikle İncil ve Kur'an'ın tarihî öyküleri bildirmesi; yüzyıllar boyu yazma sanatını etkilemiş-

tir. Böylece insanlık tarihi kadar eski olan öykücülük, öykü anlatımı; toplulukların inançlarını yakalama geleneği, kuşaktan kuşağa aktarılan evrenin ve onun yaratılışının gizemlerine cevaplar veren efsaneler, mitolojilerden oluşmuştur.[1]

X. yüzyıldan sonra akın akın İslâm dinini kabul eden Türkler, şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'in üstün belâgatından, en samimi duygularla bağlandıkları Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarından etkilenerek asırlar boyu süren Türk-İslâm medeniyetini inşa etmişlerdir. Bu medeniyet dairesinde gelişen klasik Türk edebiyatı; geniş muhteva ve derin anlama sahiptir. Dolayısıyla kitabî olması sebebiyle bütün dinî ve felsefî müdevvenat, Kur'an, hadis, kıssalar, mucizeler ve tarih bu edebiyatın ana kaynakları arasında gelir.[2] Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in çağları aşan belâgatlı dili klasik Türk edebiyatı şairlerine fazlasıyla ilham vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Arafat'tan ayrılan hacı adaylarının sele (Bakara, 2/198), mallarını Allah rızası için harcayanların durumunun her başakta yüz tane bulunan tohuma (Bakara, 2/261), zakkum ağacı tohumlarının çirkinlik ve ürkütücülükte şeytan başına (Saffât, 37/65), hesap gününde göğün erimiş madene, dağların atılmış renkli yüne (Me'âric, 70/8-9) benzetilmesine benzer ayetlerden yola çıkılarak günümüzde de sık sık başvurduğumuz, sanatın temeli kabul edilen[3] teşbih sanatı klasik Türk edebiyatının sanatlı bir edebiyat olmasına vesile olmuştur.[4] Ayrıca teşbihin alt tipi kabul edilen istiare, bu iki sanat gibi mecazî dile dolayısıyla manaya dayalı tarihî kişi ve olaylara noktasal atış şeklinde ifade edilen telmih sanatı ile ayet, hadislerden orijinal lafız veya mana yönüyle alıntı yapılarak oluşturulan iktibas sanatı, şiirin daha etkili olmasını sağlamasının yanında akılda kalıcılığını da arttırmıştır.[5]

Tüm dünyada sanatlı şiir dilinin altın çağını yaşadığı zaman diliminde Türk şairleri, kendi üsluplarını belirtmek amacıyla XIX.

1 Sam Atkinson, *Edebiyat Kitabı*, çev. Tufan Göbekçin, (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2015), 14-18.

2 Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Enderun Yayınevi, 1984), 9.

3 Aristoteles, *Poetika-Şiir Sanatı Üzerine-*, çev. Arı Çokona, Ömer Aygün, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020). 5-9.

4 Nalçacıgil Çopur Emel, "Divan Şiirinde Aslan Metaforu" , *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Mart 2020), 286.

5 Emine Yeniterzi, "Ahmed-i Yesevî'den Öğütler" , *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (Eylül 1997), 71-85.

yüzyıla kadar başta Kur'ân-ı Kerîm ve diğer kutsal kitaplarda bildirilen kıssalarından ilham alarak eserler vücuda getirmişlerdir. Bu durumda aynı öykünün farklı yorumlarla ifade edildiği dönemde klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından şairlik gücünün göstergesi olarak bilinen mesnevi nazım şekli meydana gelmiştir.[6]

Tanzimat'ın ilanından sonra klasik Türk edebiyatı devri tamamlanmış olmasına rağmen Yeni İslâmcı anlayışa sahip şairler, gelenekten faydalanmayı kendilerine ilke edinmişlerdir. Onlar diğer Müslüman milletlerin şiir ve edebiyatlarından da esinlenerek sembollerden oluşan bir edebiyat dili oluşturmuşlardır. Bu edebiyat topluluğunun mimarı kuşkusuz Mehmet Âkif'tir.[7] Mehmet Âkif, klasik Türk edebiyatında adeta mesnevi nazım şekline benzer, manzum hikâye anlatımının en başarılı ismidir. Genel anlamda Mehmet Âkif'in şiirleri; ortak varoluş bilincinin yaşadığı dönem üzerinden ideal olanla buluşmasının hikâyesidir. O, Kur'an kıssalarını hatırlatır tarzda ve ideale uygun bir şekilde geleneksel manzum hikâyeciliğini Türk şiirinde kaleme alan tek isimdir. *Safahât*'ta bütün şiirlerinin ima ve atıfta bulunduğu olgu ve olaylar bu ortak varoluş bilinciyle oluşturulmuş duyarlılığın kırılma noktaları, yetersizlikler, çalkantılar ve acılar şeklinde şanlı bir tarihe kıyaslanan olumsuzluklar olarak karşımıza çıkar.[8]

Vatan şairi Mehmet Âkif, Türk edebiyatında milletinin kalbinde müstesna konumda bir şahsiyet olmasının yanında yukarıda izah edilen hususlarda da mümtaz bir şairdir. Bu sebeple Mehmet Âkif, hayatı, edebî gücü, şiir anlayışı, şiirleri ve şahsiyeti üzerine en çok çalışma yapılan şairdir, mütefekkirdir.[9] Mehmet Âkif'in özellikle hayatı ve şiirlerini değerlendiren çeşitli çalışmalar yapılmıştır.[10] Bu bağlamda gerek konumuz açısından gerek küçük yaşlarda al-

6 Selami Ece, "Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2002), 99-105.

7 Muhsin Macit-Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (Ankara: Grafiker Yayıncılık,2016), 79.

8 Turan Koç, *Varoluşun Tanıkları* (İstanbul: Hece Yayınları, 2013), 112.

9 Ercan Şen, "Âkif Literatürüne Yeni Bir Katkı: Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmalar Üzerine Bibliyografik Bir Deneme", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi* 6 (Eylül 2015), 211-221.

10 Bk. Fazıl Gökçek, *Bir Medeniyetin Şairi Mehmet Âkif* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013); Koç, *Varoluşun Tanıkları*, 111-131; Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı Seciyesi Sanatı* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018); (Okay-Düzdağ, 2003); Celal Gülşen, "Mehmet Akif'in Eğitim Anlayışı", *New Era International Journal of Social Research* 8/6 (Mayıs 2021), 21-34; Mustafa Karabulut-Esma Bulut, "Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı", *Turkish Academiz Studies* 2/2 (Aarlık 2021), 138-142.

dığı eğitimle bütünleşen bir şair olması sebebiyle Mehmet Âkif ve Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili yapılan çalışmalar bizim için çok daha değerlidir.[11] Yapılan bu değerli çalışmalarda Mehmet Âkif'in şiirlerinde edebî sanatlar, ahlâk anlayışı, Kur'an tasavvuru ve inanç dünyası gibi çalışmalar yapılmıştır. Ancak manzum hikâyecilikte Türk edebiyatının en başarılı ismi olarak bilinen[12] Mehmet Âkif'in *Safahât* eserinde Kur'ân-ı Kerîm'de beyan edilen kıssalar ile ilgili çalışmanın olmaması bizleri bu konu hakkında yazmaya sevk etmiştir. Bu sebeple yazıda Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'an kıssalarını tedâî eden mısralar incelenmiştir. Çalışmada Mehmet Âkif'ın incelenen *Safahât*'ı Kâmil Akarsu ile Mustafa Yücel tarafından 2010 yılında neşredilen eserdir. Yazıda Kur'an kıssalarına dair seçtiğimiz örnek teşkil eden manzumeler ilgili yayına aittir.

"Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış, gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk."[13]

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrailoğullarına çeşitli nimetler verildiği beyan edilir.[14] Râzî'nin yorumuna göre İsrailoğullarına dokuz nimet verilmiştir. Bahşedilen bu nimetlerin ilki İsrailoğullarının Firavun'dan kurtarılmasıdır. Ayette bildirilen denizin yarılması hadisesi onlara lütfedilen ikinci nimettir. Bu durum ayetlerde şu şekilde açıklanır. İsrailoğulları Hz. Musa'dan Yüce Allah'ın kendilerine Firavun ailesinin durumunu göstermesini istemişlerdir. Hz. Musa'nın Cenab-ı Hakk'a niyazı neticesinde Musa ve kavmi Mısır'dan geceleyin ayrılmışlardır.[15] Haber Firavun'a ulaşınca Firavun ve adam-

11 Bk. Hatice Aydın, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Edebî Sanatlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 100-350. Fatma Sultan Aktaş Yazıcı, *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserindeki Ahlâk Anlayışı İle İlgili Görüşleri.*(İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007). 150-300. Mehmet Demirci, *Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lşisans Tezi, 2016), 45-80. Osman Cebeci, *Mehmet Akif Ersoy'un İslamcılıkla İlişkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 150-200. Nihat İlter, *Mehmet Âkif Ersoy'un İnanç Dünyası* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 75-100.Betül Meral, *20. Yüzyılın Ürettiği İtikâdi Kelâmi Problemlere Mehmet Akif Ersoy'un Bakışı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 45. Ramazan Şahan. "İlhamını Kur'ân'dan Alan Şair Mehmed Âkif Ersoy", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 11/2 (Ağustos 2019), 896-930.

12 Koç, *Varoluşun Tanıkları,* 111-131.

13 Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara, 2/50.

14 el-Bakara, 2/40.

15 el-Şu'arâ, 26/52.

ları gün doğarken onları takip etmiş,[16] azgın Firavun'dan korkan İsrailoğulları, onları görüp endişelenince[17] Allah'a tam teslimiyetle inanan Hz. Musa kavmine korkmamalarını söylemiştir.[18] Cenab-ı Hak; *Bunun üzerine Mûsâ'ya, "Âsan ile denize vur" diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi"* buyurmuştur.[19] Deniz böylece on iki boy olan İsrailoğullarının herbiri için dağ şeklini almıştır. Çamurlu yollar saba rüzgârıyla kuruyarak[20] her kabile, kendisine bir yol seçerek denize girmiştir. İman eden insanların denizde rahat yürüdüklerini gören Firavun'un ordusu da denize girmiş Allah'ın emriyle su onların üzerine kapanarak orada İsrailoğullarının gözlerinin önünde boğulmuşlardır.[21] Kıssadan da anlaşılacağı üzere Kur'ân-ı Kerîm'de imandan yoksun kalındığında insanların âkibetlerinin hüsran olacağı bildirilir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de bu kıssa; Firavun ve adamlarının suda boğulması Enfâl suresi 54. ayette de beyan edilmektedir. Mehmet Âkif, aşağıdaki manzumesinde bizlere yukarıdaki ayetlerden hareketle Hz. Musa ve inananların Kızıldeniz'de yürüyerek kurtuldukları, Firavun'un ise boğulduğunu anlatır. Ayetlere doğrudan göndermede bulunur:

…
Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!
---Bu resim, askeri basmakta iken Fir'avn'ın,
Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Mûsâ'nın
---Hâni Mûsâ be adam?
---Çıkmış efendim karaya.
---Fir'avun nerede!
---Boğulmuş.
---Ya bu kan rengi boya?
---Bahr-i Ahmer ay efendim, yeşil olmaz ya bu da! (Ressam Haklı, s. 148)

16 el-Şu'arâ, 26/60.
17 el-Şu'arâ, 26/61.
18 el-Şu'arâ, 26/62.
19 el-Şu'arâ, 26/63.
20 el-Tâ-hâ, 20/77.
21 Fahreddin Er- Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008), 3/532-533).

Mehmet Âkif, Türk millî mücadelesinde camilerde yaptığı konuşmalarıyla halkı bilinçlendiren aydındır. Aşağıdaki şiirinde camide bulunan cemaati kalabalığı ile tufan olayına benzetir. Allah'ın gökten yerlere sırlarının indiği bir tablo çizen vatan şairi, önünde coşan safların izdihamını deryaların dalgalanmasıyla ilişkilendirir. Ki dalgalar gibi denizdeki sürekliliğin birer secde ile sonunda unutulduğunu anlatır. Yukarıdaki ayette beyan edilen Firavun ve ailesinin boğulmasını tedâî eder:

…

Boşandı yerlere Hakk'ın semâ-yı esrârı.
Önümde cûşa gelen safların telâtumunı
Görünce andım o deryâların tezâhumunu:
Ki dalgalar gibi, ummân-ı sermediyette,
Birer sücûd ile güm-nâm olur nihâyette! (Vâiz Kürsüde, s. 271)

"Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: "Ne kadar (ölü) kaldın?" O, "Bir gün veya bir günden daha az kaldım" diye cevap verdi. Allah, şöyle dedi: "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: "Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter."[22]

Ayette beyan edilen kıssa; Yüce Allah'ın Kadîr ism-i şerifiyle istediği zaman hayat verme ve istediğinin hayatına son verme gücü hakkındadır. Ayette ismi zikredilmeyen kişi ve şehir hakkında müfessirler arasında ihtilaf söz konusudur. Ancak cumhurun görüşüne göre bu kişi Üzeyr i. Şurayhâ; kent de Kudüs'tür. İsrailoğullarının başkenti olan Kudüs'te Buhtunnassar'ın savaşından sonra Yahudilerden bir kısmı tamamen öldürülerek, bir kısmı Şam'a yerleşerek bir kısmı da esir götürülerek üç bölüğe ayrılmışlardı. Üzeyr de esir alınanlar arasında olup kurtulduğu bir anda merkebiyle Kudüs'e gelerek savaştan dolayı harabeye dönen bu şehri gördüğünde Cenab-ı Hakk'ın burayı dirilte-

22 el-Bakara, 2/259

ceğini ama kendisinin bunu göremeyeceğini düşünerek kederlenmiş *"Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?"* diye umudunun kırılıp da üzüldüğü bir anda her işe Kadîr olan Allah O'nu uykuya daldırır gibi yüzyıllığına öldürmüştür. Bu yüz senenin yetmişinci yılında İran hükümdarı Buhtunnassar'ı yenerek Arz- ı Mukaddes'i fethetmiştir. İsrailoğullarının kalanları Beyt-i Makdis ve çevresine yerleştirildikten sonra Kudüs kalan otuz senede bayırdır hale getirilmişti ki bu anda önceki gibi genç ve şuurlu olarak tekrar hayat verdiği bu kişiye ne kadar ölü kaldığını sormuş Üzeyr i. Şurayhâ da uykusundan uyanan insan gibi bir gün veya daha az kaldığını söylemiştir. Cenab-ı Allah da O'na yiyecek ve içeceğinin bozulmadan yüzyıl kaldığını hatta merkebine de bakmasını söylemiştir.[23] Mehmet Âkif, yukarıdaki ayetin başında bildirilen *altı üstüne gelmiş ıssız şehir* tasvirinden etkilenir. Ayette yıkılan şehir betimlemesini öncelikle Osmanlı Devlet-i Âli'nin mirasına sahip çıkılmayan Türk milletinin fikir âbidelerini yıkması ile özdeşleştirir. Vatan şairinin görüşü doğrultusunda yıkılmayan tek kültür unsuru ailedir. Alıntıladığımız manzumenin özellikle dördüncü mısraında her yerin delik deşik olduğu viran memleket benzetmesi ile de bizlere tamamen ayeti çağrıştırır:

…

Biz ki her mevcûdu yıktık, gâyesiz bir fikr ile;
Yıkmadık bir şey bıraktık…Sâde bir şey: Â'ile.
Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?
İşte virân memleket! Her yer delik, her yer deşik! (Hakkın Sesleri, s. 220)

Âkif'in "İki Arkadaş Fâtih Yolunda" isimli şiirinin bir bölümünde yukarıdaki ayette ismi mahfûz tutulan Üzeyr i. Şurayhâ ve kentte yaşayanların Allah'ın kudretiyle bayılır gibi ölmesi ve bu durumun ardından onun kendine gelmesi olayını tedâî ettirmektedir:

…

Hüviyetinde yığınlar ki hep birer kallâş!
---Evet, zemîni uzaktan görüp bayılmışlar;
Yavaş yavaş sokulup sonradan yayılmışlar!
---O halde şimdi ayılmak gerektir Evkâf'a

23 Hasan Tahsin Feyizli, *Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli,* (İstanbul: Server İletişim, 1989), 47.

---Ayıldı farz edelim… Yığmadıkça bir tarafa, (İki Arkadaş Fâtih Yolunda, s. 233)

"Hani havariler de, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. İsa da, "Eğer müminler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının" demişti. Onlar, "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım" demişlerdi. Meryem oğlu İsa, "Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın" dedi. Allah da, "Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim" demişti."[24]

Rızık verenin yalnız Allah olduğu dolayısıyla her hususta olduğu gibi rızıkta da Cenab-ı Hakk'a güvenilmesini emredilen bu ayet, Hz. İsa'nın mucizesine ait kıssayı ihtiva etmektedir. Hz. İsa ve ona inanan on iki havari çölde seyahat etmektedir. Vahada su ve yiyecek olmadığı dönemde havariler, Hz. İsa'ya Allah'tan kendilerine gökten sofra indirmesini istediklerini söylerler. Böylece onlar açlıklarını giderecekleri gökten bir sofra indirildiğini gördüklerinde Allah'ın kudretine tam teslimiyetle inanacaklarını bildirirler. Rabbine her açıdan teslim olan Hz. İsa ayette bildirildiği şekilde niyaz eder. Duası kabul olan Hz. İsa ve yanındaki iman edenlere Yüce Allah gökten su ve balıktan oluşan mükemmel bir sofra indirir. Mehmet Âkif, yaşadığı dönemde insanların hazin durumunu geçmişe duyduğu özlemle de harmanladığı manzumesinde yukarıdaki ayete göndermede bulunur. Midelerden arşa kadar fışkıran açlık velvelesiyle ortalığın altüst olduğunu bildirir. Şiirin son iki mısraında Hz. İsa gibi kurtuluşun olması için Allah'tan mucize ister:

…

Mi'delerden fışkırır tâ Arş'a aç bir velvele!
Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani,
Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!
Göster, Allâ'ım, bu millet kurtulur, tek mucize:
Bir "utanmak hissi" ver gâ'ib hazinenden bize! (Hakkın Sesleri, s. 218)

24 el-Mâ'ide, 5/112-115.

"Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi."[25]

Hz. Musa'ya dolayısıyla İsrailoğullarına verilen üçüncü nimet Tevrat'ın indirilmesidir.[26] Kur'an'ın dilinde Tevrat, Hz. Musa'ya Tûr Dağı'nda Cenab-ı Hak ile kırk gece sözleşmeleri neticesinde bahşedilmiştir.[27] Yüce Allah'ın sözlerini her taraftan işiten Musa Peygamber, insanlar üzerinde seçkin kılındığını bildiren ayetle bahtiyar olur.[28] Bu durum karşısında aşk mutluluğu yaşayan Hz. Musa, yukarıdaki ayette bildirildiği üzere Yüce Allah'ı görme istediğinde bulunur. Yüce Allah, dünyada görülmesinin imkânsız olduğunu bildirir. Ancak rü'yetin tahakkuk etmesini tecelli edeceği dağın yerinde durabilmesi şartına dayandırarak dağ yerinde durabilirse zatını görebileceğini buyurur. Âlemlerin Yaratıcısı en güzel olan Allah, dağa güzelliğinden bir parça aks ettirince dağ param parça olur. Mehmet Âkif, ilgili ayette bildirilen kıssayı şöyle ifade eder:

Yeryüzüne gecenin yayılan eli indiği vakit, dünyada zulmetten yokluk şeklinde bir gölgenin kapladığını anlatır. Bakışlar aşağı yukarı dehşete uğramış, batmış giderken Allah'a en büyük olduğu coşkusu yükseldikçe o karanlık Sina'ya yaratılış tecellisinin özünün döndüğünü ifade eder:

…
İnip vaktâ ki leylin dest-i istilâsı gabrâya,
Serer dünyâda zulmetten 'adem şeklinde bir sâye
Nazar medhûş, müstağrak giderken zîr ü bâlâya
Döner, "Allâhu ekber" cûşu yükseldikçe Mevlâ'ya.
O muzlim sîne-i hilkat tecelli-zâr-ı Sînâ'yâ (Ezânlar, s. 125)

25 el-A'râf, 7/143
26 el-Bakara, 2/53; el-Bakara, 2/87; el-En'âm, 6/154; el-Hûd, 11/110; el-İsrâ, 17/2; el-Mü'minûn, 23/49; el-Furkân, 25/35; el-Secde, 32/23; el-Fussilet, 41/45.
27 el-Bakara, 2/51; el-A'râf, 7/142.
28 el-A'râf, 7/144.

"Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti."[29]

Ayetin sebeb-i nüzulü Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda Yüce Allah'a yakarışını konu eden kıssa üzerinedir. Ayette *yardım istiyor, yalvarıyordunuz* ibaresi hakkında müfessirler, Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda sayıları üç yüz kişiyi geçmeyen Müslüman ordusuna karşılık müşriklerin bin kişiden oluşan kuvvetlerine yenik düşmemek için Cenâb-ı Hakk'a niyazını bildirdiğini belirtmektedirler. Nitekim Bedir Savaşı'nın zaferle sonuçlanması için Peygamber Efendimiz gözyaşlarıyla "Ya Rabbi! Bir avuç Müslüman ve bir avuç tevhid ordusu düşmana yenilir ve mahvolursa yeryüzünde sana ibadet edecek ve senin emirlerini tebliğ edecek kimse kalmaz" diyerek dua etmişlerdir. Bu dua üzerine Kamer suresi 44. ile 45. *Yoksa Biz yardımlaşır (intikamımızı alabilir) bir cemaatiz mi diyorlar? O cemiyet muhakkak ki, yakında bozulacak ve arkalarını çevireceklerdir* ayetleri nazil olmuştur. İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in bu ayeti okuyarak yüzünün güldüğü rivayet olunmuştur. Bu rivayeti mezkûr savaşta bizzat meleklerle desteklenen Müslüman askerinin bir müşriğin peşine düştüğünde başının üstünde ses duyduğu ve akabinde de o müşriğin yüzünün paramparça olarak yuvarlanıp düştüğü rivayetleri de doğrulamaktadır.[30] Mehmet Âkif, 1915 yılında I. Dünya Savaşı başladığında görevli olarak Berlin'de bulunduğunda aşağıdaki manzumesini kaleme alır. Savaştan galip gelinmesi için Allah'a yakarışları bizlere Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda yaptığı duasını anımsatır:

…

Bizler ki senin va'd-i İlâhî'ne inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;
Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,
Yıktık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;
Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik,
Ma'bedelere Ma'bûd-ı Hakîkî'yi getirdik;
Bizler ki senin ismini dünyaya tanıttık… (Hatıralar, s. 289)

29 el-Enfâl, 8/9.

30 Fahreddin Er- Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008), 11/261-263.

Mehmet Âkif, 1915-1917 yılları arasında bir heyetle kutsal topraklara gitmiştir. Aşağıdaki Necid Çöllerinden Medîne'ye isimli şiiri bu seyahatinden izler taşımaktadır. Şiirde heyetin kutsal topraklara ulaşma coşkusu, okuyucusuna yukarıda Bedir Savaşı'nda dua eden Hz. Peygamber'in duasını hatırlatır:

…

Sükûna münkalib olmuş da bekliyor, medhûş.
İnince yerlere mahfilden âkıbet bir enîn,
Boşandı gitti o binlerce sîneden "Âmîn!"
Boyun bükük, kol açık âsumâna, göz kapanık;
Ne inliyor o cemâ'at, ne inliyor artık!
Fezâyı dolduran eller ki Hakk'a yalvarıyor;
Yarıp da loşluğu bir müttekâ-nûr arıyor!
Bu başka başka lisanlar, bu herc ü merc âvâz
Birer niyâz idi Mevlâ'ya… Hem de aynı niyâz! (Necid Çöllerinden Medîne'ye, s. 335)

Mehmet Âkif, milletinin kederiyle kederlenen bir şair olarak yaşanılanları duygularını da ifade ederek mısralarına aktarmıştır. Aşağıdaki mısralarda onun milleti için yaptığı duası, yukarıda açıklanan ayet neticesinde Hz. Peygamber'in niyazına benzemektedir:

…

Yâ Rab, bizi kahretme, helâk eyleme… Âmin!
Tâ ibret olup kalmayalım âleme… Âmin! (Vâiz Kürsüde, s. 284)

"(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[31]

Ayetin nüzul sebebi Hz. Peygamber döneminde vuku bulan bir kıssayı içermektedir. Yüce Allah, surenin dokuzuncu ayetinde Bedir Savaşı'nda ağlayarak kendisinden yardım isteyen Hz. Peygamber'in niyazını kabul ettiğini beyan etmektedir. Bedir'de hezimete uğrayan müşrikleri kendilerinin öldürdüğünü söyleyen ashabın sözleri

31 el-Enfâl, 8/17.

üzerine *onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü* ibareleriyle başlayan bu mezkûr ayet indirilmiştir. Savaşta iki ordunun karşı karşıya geldiği an Hz. Peygamber'in vadinin çakıl taşlarından bir avuç vermesini söylediği Hz. Ali'den taşları alıp Kureyşlilerin yüzüne attığı zaman bütün müşriklerin gözlerinin acısıyla kıvrandıkları ve ardından da bozguna uğradıkları rivayet olmaktadır (Râzî, 2008: 11/277). Hz. Peygambere taşı atma düşüncesini ilham edip bir avuç taşla bütün Kureyşlileri göz ağrısına uğratan Cenab-ı Hak, taşların parçalarını müşriklerin gözlerine kadar ulaştıran böylece bu öldürme olayında görünürde atma fiili her ne kadar Hz. Peygamber'den hâsıl olsa da bunun ancak kendisinin destek ve yardımıyla olduğunu bildirmektedir. Mehmet Âkif, "Vâiz Kürsüde" isimli şiirinin aşağıdaki bölümünde çalışma ile kader arasındaki çizginin bilinmesini amaçlar. Bu doğrultuda kinâye ile insanlara önce çalışmadan rızıklarını Allah'a havale etmelerini ifade eder. Ardından her işin gerçek fâilinin Cenab-ı Hak olduğunu *silahı kullanan, hududu bekleyen, küffârı hâk-sâr edecek* ibareleri ile anlatır. Okuyucusuna direkt ayeti hatırlatır:

…

Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek;
Senin hesâbına küffârı hâk-sâr edecek! (Vâiz Kürsüde, s. 255)

(Zindana varınca), "Yûsuf! Ey doğru sözlü! Rüyada yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi, bir de yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümid ederim ki (vereceğin bilgi ile) insanlara dönerim de onlar da (senin değerini) bilirler" dedi. Yûsuf dedi ki: "Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın." "Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek." "Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) şıra ve yağ sıkacaklar."[32]

Mehmet Âkif'in aşağıdaki manzumesi bizlere Kur'an kıssalarının en güzeli olarak tanımlanan[33] Yûsuf suresini tedâî ettirmektedir. Man-

[32] el-Yûsuf, 12/46-49.
[33] el-Yûsuf, 12/3.

zumenin kıssayı çağrıştıran bölümünün açıklığa kavuşması için kıssanın öncesinde beyan edilen olaylar şu şekilde gerçekleşmiştir:

Babalarının Yûsuf'a düşkünlüğünü kıskanan abileri, babaları Hz. Yakup'tan izin alarak pikniğe giderler. Piknikte Yûsuf abileri tarafından kuyuya atılır. Yûsuf'un olduğu kuyudan su alan kervan, onu Mısır'a götürür, orada az bedel karşılığında satılar. Olgunluk çağına geldiğinde Yüce Allah'ın hikmet ve ilim verdiği Yûsuf, rüya yorumlama kabiliyeti ile de yüceltilmiştir. Yûsuf'un hayatı devam ederken Mısır kralı bir gece rüyasında yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği yediği, yedi yeşil ve yedi kuru başak görür. Ve dönemin kâhinlerinden rüyasını yorumlamalarını ister. Kâhinler karışık olan bu rüyayı yorumlayamayacaklarını bildirirler.[34] Bunun üzerine kralın rüyasını yorumlaması için Yûsuf'a müracaat edilir. Hz. Yûsuf'un rüya yorumu yukarıda yer alan ayet mealidir. Mezkûr ayet mealinde Hz. Yûsuf, yedi yıl âdet olduğu gibi ekin ekilmesi gerektiğini, bu ekinlerin az miktarının yenileceğini diğerlerinin kurak geçecek yedi yılda yenileceğini anlatır. Kurak geçen yedi yıldan sonra yağmurun yağacağı bol bereketli günlerin geleceğini bildirir. Mehmet Âkif, Emeviler döneminin zeki ve ünlü hatibi Dirvâs için kaleme aldığı manzumesinde insanların yaşadıkları durumu anlatır. O dönemde üç yıl kuraklıktan dolayı ekinlerin olmadığını, insanların can kaybına düştüklerini bildirir. Kuraklık neticesinde her çadırın mezar olup kapandığı, altında beş on iskeletin uzandığı vahim tabloyu anlatır. Daha sonra kolay sıyrılmayacakları bu dert karşısında kabile şeyhleri, bir köyde toplanır. Onlar durdukça helâk olacakları için halifeleri Hişâm'a gitme kararı alırlar. Bu kararı alan bir alay yaşlı, Hişâm'a gidip ondan üç yıl süren kuraklığa merhamet edip çözüm bulmasını isteyeceklerdir. Zira beldeleri mahşer yerini andıran çöldür:

…
Üç yıl ekin olmamış kuraktan.
Can kaybına düşmüş artık Urban.
Her hayme mezâr olup kapanmış:
Altında beş on kadîd uzanmış:
Bakmış ki meşâyih-ı kabâ'il:
Sıyrılmayacak bu derd-i hâ'il;

34 el-Yûsuf, 12/8-15; 19-20; 21-22; 43-45.

Bir karyede toplanıp, demişler:
Durdukça helâkimiz mukarrer.
Mâdem ki şüyûhuyuz bu halkın,
Kalkın gidelim Hişâm'a, kalkın.
Bir duysa Halîfe'miz bu hâli;
Var merhamet etmek ihtimâli.
Hiç ak sakalıyla bir alay pîr,
Eyler de Emîr'e hâli tasvîr,
Görmez mi o, halkı rahma şâyan?
Sultansa da taş değil ya: İnsan!
"Üç yıl mütemâdiyen kuraklar,
Emsâli görülmemiş sıcaklar,
Sâmânımızı kuruttu gitti;
Mezrû'âtın umûmu bitti.
Binlerce çadır kapandı kaldı,
Çöl, mahşer-i mevt şekli aldı! (Dirvâs, s. 133)

"Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." [35]

Mehmet Âkif'in manzumesinde tedâî ettirdiği yukarıdaki ayet mealinin iyi anlaşılması için Yûsuf kıssasının öncesinde yaşanılan olayların bilinmesi gerekir. Mısır'da kendisine peygamberlik lütfedilen Hz. Yûsuf, kralın rüyasını düzgün yorumlaması karşılığında kendisine bakanlık verilir. Dünyada baş gösteren kuraklık Allah'ın ilim verdiği Hz. Yûsuf'un rüya yorumlama kabiliyeti sayesinde Mısır'da yaşanmaz. Kendisini kuyuya atarak ondan kurtulduklarını düşünen abileri yıllar sonra Hz. Yûsuf'tan erzak almaya gelirler. Hz. Yûsuf, kuyuya atılırken kendisine bahşedildiği gibi[36] abileri onu tanımazken o onları tanır.[37] Abilerinden bir daha gıda almaya geldiklerinde memleketlerinde kalan diğer kardeşlerini de getirmelerini ister. Hz. Yûsuf, abilerinin tekrar gelmelerini sağlamak için yardımcılarına on-

35 el-Yûsuf, 12/87.
36 el-Yûsuf, 12//15.
37 el-Yûsuf, 12/58.

ların sermayelerini erzaklarının içine konulmasını emreder. Abileri memleketlerine dönünce babalarına Mısır bakanının isteği üzerine tekrar erzak almaya gideceklerinde Bünyamin isimli kardeşlerinin de gitmesi gerektiğini söylerler. Babaları Hz. Yakup, onları Allah'a emanet eder. Böylece kardeşler Mısır'a gıda almaya tekrar giderler. Hz. Yûsuf, huzuruna gelen kardeşi Bünyamin'i tanır. Onu yanına davet edip ona kendisini tanıtır. Kardeşleri yola koyulacakları zaman Hz. Yûsuf, Bünyamin'in yanında kalması için melikin su kabını Bünyamin'in yükünün içine koydurtur. Onlar şehirden çıkacaklarında arama sonucunda su kabı Bünyamin'in eşyaları arasında çıkar. Böylece ülkenin kuralı gereği hırsızlık eden kimse şehirden çıkamaz. Hz. Yakup'a kardeşleri olmadan dönmek zorunda kalan abileri, durumu anlatırlar.[38] Yûsuf'tan sonra diğer oğlunun yokluğuna üzülen Hz. Yakup'un dilinden yukarıdaki ayet mealinin ifade edildiği bildirilir. Böylece yarattıklarına fazlasıyla merhamet eden Yüce Allah'tan hiçbir zaman ümit kaybedilmemesi gerektiği beyan edilir. Âkif, aşağıdaki şiirinde geleceği karanlık görerek çalışmanın bırakılmasının alçak bir ölüm olduğunu dile getirir. Daha sonraki mısralarda hüsran yaşanmaması için çalışılması gerektiğini bildiren Âkif, bu karardan yılmamayı telkin eder, üzüntüye kapılmamayı öğütler:

Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak...

Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak

…

Hüsrâna rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

"Îş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.

Ey milîet-i merhume, sakın ye'se kapılma!. (Hakkın Sesleri, s. 211-212)

"Firavun'a git, çünkü o azmıştır." [39]

Kur'ân-ı Kerîm'de isimleri net zikredilmeyen ancak cins isimle verilen, Hz. Musa, Hz. Hûd ve Hz. Salih zamanında inanmayan hükümdarlar Firavun diye isimlendirilmektedir.[40] Tâ-hâ suresinin yu-

38 el-Yûsuf, 12/55-83.
39 el-Tâ-hâ, 20/24.
40 el-A'râf, 7/104; el-Kasas, 28/4, 7-8; el-Fecr, 89/6-10.

karıda meali verilen ayeti ile 43. ayetinde Firavun'un haddi aştığı beyan edilir. Böylece ayetlerden insana büyüklük taslamaması, yalnız Cenab-ı Hakk'a iman etmesi emredilir. Mehmet Âkif, mezkûr ayetlerden ilham alarak aşağıdaki şiirinde kibirli insan portresi çizer, ayetlere göndermede bulunur:

…

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!

Biraz da saygı gerektir… Ne saygısızlık bu!

Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ; (Vâiz Kürsüde, s. 256)

"İşte zulümleri yüzünden çökmüş, bomboş kalan evleri! Bilen bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır."[41]

Neml suresi ismini 18. ayetinde Hz. Süleyman'ın ordusuna yol veren karınca kelimesinden almaktadır. Kelime genel manada karınca anlamına gelmesine rağmen bir arada yaşayabilen, aralarında haberleşme yeteneği olan küçük canlılara da verilen addır.[42] Surede 15. ayetten 44. ayete kadar Hz. Süleyman kıssası beyan edilir. 45. ayetten sonra Hz. Salih'in gönderildiği Semûd kavminin kıssası bildirilir. Kıssada Hz. Salih kavmine her peygamberin yaptığı gibi iyilik yapmalarını telkin eder. Kavmi Hz. Salih'e o ve yanındakiler yüzünden uğursuzluğa uğradıklarını söylerler. Hz. Salih onlara imtihan edildiklerini, sabırlı olup Allah'a iman etmelerini bildirir. Buna rağmen şehirde yaşayan, hiçbir zaman iyiliğe yanaşmayan dokuz çete aralarında Hz. Salih ve ailesine gece baskın yapmaya karar verirler. Sonunda orada olmadıklarını söyleyerek bu baskından kurtulacaklarını düşünürler. Onlar Cenab-ı Hakk'ın peygamberine böyle bir tuzak kurduklarında Allah da onların tuzaklarına karşılık kavmi helâk eder.[43] Bu kıssanın ardından zulümleri sebebiyle çökmüş, bomboş kalan evlerden ibret alınmasını emreden yukarıdaki ayet meali gelmektedir. Böylece İslâmî literatürde zulmün yasaklanmış bir tutum olduğu beyan edilir.[44] Bunun yanında Kur'ân-ı Kerîm üslubunun temeli; Allah'a yürekten iman etmek üzerine kuruludur. Çünkü İslâm; tevhid âkidesini bildiren bir dindir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de üç ayette daha yukarıdaki ayet mealine yakın iman etmeyen kavimlerin helâk edildiği

41 el-Neml, 27/52.
42 Hasan Tahsin Feyizli, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*.(İstanbul: Server İletişim, 1989), 390.
43 el-Neml, 27/45-51.
44 el-Furkân, 25/19.

bildirilerek insanların bu durumdan ibret alması istenir.[45] Mehmet Âkif ayetlerden ilham alarak İslâm'ın uygulanmadığı memleketlerden geçenlerin, yurdun yüz binlerce kanlı, ziyaretçisi olmayan mezarından yürekler parçalayan bir ağlama dinlediğini anlatır. Bu ağlama sebebini şair o bilinen, ıssız evlerin damlarında bir zamanlar baykuşların ötmediğine bağlar. Eskiden ceylanların koşturduğu vadilerde, gülen gölgeler sezen bölgenin ırmağında artık kurbağalar sekmektedir. Dinden uzaklaşan toplumun bütün geçmişini silen bir tufanın boğup ezdiğini ifade eder:

…

Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyarından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezarından;
Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzarından!
Bu mâtem, kim bilir, kaç münkesir kalbin gubarından
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisarından?

Bu ıssız âşiyânlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi;
Şu kurbağlar seken vadide, ceylanlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handân gölgeler sezdi;
Bütün mâzîyi bir tufan, fakat hep boğdu, hep ezdi!" (Hakkın Sesleri, s. 204)

Mehmet Âkif, her zaman vatanın kurtuluşunun ancak İslâm ile mümkün olacağını savunan bir mütefekkirdir. O bu düşüncesini hayalinde oluşturduğu Âsım ismini verdiği idealist gençliğe seslenerek aktarır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma oldukça üzülen Mehmet Âkif, geçmişe duyduğu özlemi dolaştığı yerler üzerinden verir. Eski bereketli ovaların artık viraneye döndüğünü bildirerek yukarıdaki ayete çağrışımda bulunur:

…

Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sâde yalçın kayalar, sâde ıpıssız çöller.

45 el-Âl-i İmrân, 3/137; el-Nahl, 16/36; el-Neml, 27/69; el-Rûm, 30/42; el-Kamer, 54/16, 21.

Yurdu baştan başa virâneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık,
Yolcu haykırsa da baykuş gibi çığlık çığlık.
"Bu diyârın hani sahipleri?" dersin; cinler,
"Hani sahipleri?..." der, karşıki dağdan bu sefer! (Âsım, s. 357)

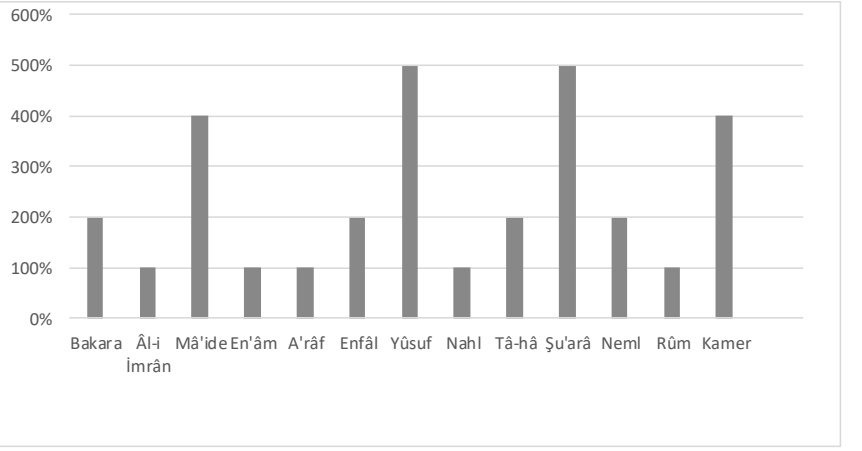

Tablo: Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Tedâî Edilen Ayetler

Sonuç

Mehmet Âkif'in şiirlerinde Kur'ân kıssalarının incelendiği bu çalışma neticesinde; Hz. Musa döneminde imandan yoksun kalan Firavun ve yandaşları Kızıldeniz'de boğulurken Hz. Musa ve inananların kurtulması, Hz. Musa'nın Cenab-ı Hak'tan zatını görme isteği üzerine dağı ve yeryüzünü İlâhî nurun kaplaması mucizelerinin beyan edildiği ayetlere tedâî eden manzumeler tespit edilmiştir. *Safahât*'ta çölde havarilerine yemek göndermesi için yakaran İsa peygamberin niyazına benzer yakarışın olduğu da gözlemlenmiştir. Üzeyr i. Şurayhâ'ya işaret eden ayette savaştan sonra şehrin virane durumu ile Hz. Salih döneminde küfür ehlinin helâk edildiği şehrin ibret alınması gereken hali de tasvir edilen Kur'ân ayetlerindendir. Bunların yanında Bedir Savaşı'nda İslâm ordusuna Yüce Allah'ın yardım etmesi için Hz. Peygamber'in duasına benzer yakarışlar, Mehmet Âkif'in manzumelerinde tespit edilen diğer bulgulardandır. Kur'ân'da kıssaların en gü-

zeli olarak bildirilen Yûsuf kıssasında dünyayı kasıp kavuran kıtlık ile Yüce Allah'tan ümit kesilmemesini öğütleyen ayetlere gönderme yapılan mısralar da çalışmada gözlemlenen verilerdendir. Sarsılmaz iman kuvvetiyle milletine örnek olan Mehmet Âkif', savaşta da her işin Allah'ın kudretiyle olduğunu bildiren Enfâl suresi 17. ayetine şiirlerinde göndermede bulunmuştur.

Yukarıdaki tespitlerden hareketle Mehmet Âkif'in şiirlerinde altı Kur'ân kıssasının tedâî edildiği gözlemlenmiştir. Bu altı kıssa, tablodan da anlaşılacağı üzere on üç ayette beyan edilmektedir. Özellikle Allah'tan hiçbir zaman ümit kesilmemesinin gerektiğini bildiren Yûsuf suresinin 87. ayeti ile Hz. Musa'nın denizi yarma mucizelerinin beyan edildiği Şu'arâ sureleri, Mehmet Âkif'in manzumelerinde en çok zikredilen hususdur. Bunu Hz. İsa'nın vahada Allah'tan yemek gönderme duasını içeren Mâ'ide suresi ile helâk edilen şehirlerin durumlarını bildiren Kamer suresi izlemektedir.

Yedi ciltten mürekkeb S*afahât*'ta gönderme yapılan altı kıssa; Âsım, Hakkın Sesleri, Vâiz Kürsüde, Dirvâs, Necid Çöllerinden Medîne'ye, Hatıralar, Ezanlar, İki Arkadaş Fatih Yolunda ve Ressam Haklı başlıklı manzumelerdir. Bu durum bizlere Mehmet Âkif'in karşılıklı konuşmalardan oluşan şiirlerinde dahi Kur'ân'ın izi olduğunu gösteren delildir.

Aldığı Kur'ân eğitimini hayatına yansıtan vatan şairi Mehmet Âkif, ayetlerden ilhamla yerle bir olan şehirlerin fotoğraflarını kelimeleriyle ifade etmiştir. Böylece adeta gençliğe inançtan yoksun olunmaması gerektiğini telkin eder. İnançlı toplumun da hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini öğütler.

Küçük yaşlarda aldığı Kur'ân eğitimini hayatına yansıtan, örnek duruş sergileyen Mehmet Âkif, Türk milletinin kalbinde taht kurmuş bir mütefekkirdir. Bunun yanında Türk edebiyatında edebî üslubu, söz sanatlarına hâkimiyeti ile manzum hikâyeciliğin tek örneği olmuş, eserlerinin müzikalite değeri yüksek üstün şairdir.

Kaynakça

Akarsu, Kâmil, Yücel, Mustafa, *Safahât,* Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

Aristoteles. *Poetika-Şiir Sanatı Üzerine-.* çev. Arı Çokona, Ömer Aygün, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, 2020.

Atkinson, Sam. *Edebiyat Kitabı.* çev. Tufan Göbekçin. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2015.

Aydın, Hatice. *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Edebî Sanatlar.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Cebeci, Osman. *Mehmet Akif Ersoy'un İslamcılıkla İlişkisi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Demirci, Mehmet. *Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lşisans Tezi, 2016.

Ece, Selami. "Modern Öyküleme Teorileri Açısından Mesnevi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2002), 99-105.

Feyizli, Hasan Tahsin. *Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli.* İstanbul: Server İletişim.

Gökçek, Fazıl. *Bir Medeniyetin Şairi Mehmet Âkif.* Ankara: Türk Dil Kurumu, 2013.

Gülşen, Celal. "Mehmer Akif Ersoy'un Eğitim Anlayışı", *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches* 8/6 (Mayıs 2021), 21-34.https//doi.org/10.51296.

İlter, Nihat. *Mehmet Âkif Ersoy'un İnanç Dünyası.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Karabulut, Mustafa, "Mehmet Âkif Ersoy Hayatı, Şahsiyeti ve İstiklal Marşı", *12 Mart İstiklal Marşı'nın Kabûlünü ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Programı Bildiri Kitabı,* (bak. 2012), s. 1-10.

Karabulut, Mustafa-Bulut, Esma. "Mehmet Âkif Ersoy ve İstiklâl Marşı", *Turkish Academic Studies* 2/2 (Aralık 2021), 138-142.

Koç, Turan. *Varoluşun Tanıkları.* İstanbul: Hece Yayınları, 2013.

Kuntay, Mithat Cemal. *Mehmet Âkif Ersoy Hayatı Seciyesi Sanatı.* İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 3. Basım, 2009.

Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar.* İstanbul: Enderun Yayınevi, 1984.

Meral, Betül. *20. Yüzyılın Ürettiği İtikâdi Kelâmi Problemlere Mehmet Akif Ersoy'un Bakışı.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Macit, Muhsin –Soldan, Uğur. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri.* Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2016.

Nalçacıgil Çopur, Emel. "Divan Şiirinde Aslan Metaforu". *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Mart 2020), 285-302. https//doi.org/705636.

Okay, M. Orhan.-Düzdağ, M. Ertuğrul. "Mehmet Âkif Ersoy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedsisi.* 28/432-439. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Er- Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.

Şahan, Ramazan. "İlhamını Kur'ân'dan Alan Şair Mehmed Âkif Ersoy", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 11/2 (Ağustos 2019), 896-930.

Şen, Ercan. "Âkif Literatürüne Yeni Bir Katkı: Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ân Anlayışına Dair Yapılan Çalışmalar Üzerine Bibliyografik Bir Deneme", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi* 6 (Eylül 2015), 211-221.

Yeniterzi, Emine. "Ahmed-i Yesevî'den Öğütler" , *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (Eylül 1997), 71-85.

Yazıcı Aktaş, Fatma Sultan. *Mehmet Akif Ersoy'un Safahat İsimli Eserindeki Ahlâk Anlayışı İle İlgili Görüşleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.